

Offprint

Katolícke biblické dielo

Studia Biblica Slovaca je časopis zameraný na skúmanie Svätého písma Starého a Nového zákona predovšetkým zo stránky filologickej, historickej, exegetickej a teologickej.

Vydáva Katolícke biblické dielo, Svit, s cirkevným schválením.

Imprimatur: Mons. František Tondra, spišský diecézny biskup, č. 1-06 zo dňa 3. 1. 2006

Nihil obstat: Anton Tyrol

Šéfredaktor: Blažej ŠTRBA (Badín)

Redakčná rada: Jaroslav BROŽ (Praha, CZ) - Peter DUBOVSKÝ SJ (Roma, I) - Pavol FARKAŠ (Nitra) - Peter FEDOR (Prešov) - Juraj FENÍK (Drienov) - Sr. Júlia Daniela ISKROVÁ OP (Ružomberok) - Róbert JÁGER (Prešov) - Jozef JANČOVIČ (Bratislava) - Róbert LAPKO (Košice) - Milan SOVA (Bratislava) - Peter ŠOLTÉS (Oestrich-Winkel, D) - Jozef TIŇO (Bratislava) - František TRSTENSKÝ (Spišské Podhradie) - Pavol VILHAN (Roma, I) - Sr. Gabriela Ivana VLKOVÁ OP (Olomouc, CZ)

Za lektorovanie všetkých článkov zodpovedá redakčná rada.

Jazyková úprava: Elena Slaná

Zalamovanie: redakcia

Na príprave publikácie sa podieľali aj Adriana Alexyová, Mária Mihulcová, Zuzana Škrinárová a Miroslav Varšo.

Príspevky v slovenčine alebo češtine, alebo knihy na recenziu prosíme adresovať na jednu z adries:

Redakcia *Studia Biblica Slovaca*, Blažej Štrba, Banská 28, 976 32 Badín (Slovakia), tel.: (00421) 048/418 22 42, fax: (+421) 048/418 22 08, redakcia@biblica.sk, www.biblica.sk,

František Trstenský, Teologický inštitút, Spišská Kapitula 6, 053 04 Spišské Podhradie (Slovakia), tel.: (00421) 053/419 41 80, f.trstensky@centrum.sk.

Príspevky sa požadujú tak v elektronickej podobe (disketou alebo pripojeným dokumentom e-mailu, podľa možnosti v Microsoft Word formáte s typom písma Times New Roman), ako aj vo vytlačenej forme (A4, riadkovanie 1,5). Ak sú používané iné typy písma pre hebrejčinu a gréčtinu ako v BibleWorks, tak upresniť aké. Príspevok typu článok alebo poznámka musí byť doplnený zhrnutím nie dlhším ako 150 slov, jeho anglickou verziou a zoznamom bibliografie. Nevyžiadané exempláre sa späť neposielajú. Redakcia si vyhradzuje právo na jazykovú a štylistickú úpravu prijatých príspevkov.

Objednávku posielajte na Katolícke biblické dielo alebo na adresu redakcie.

Bankové konto: 4008274864/7500, IBAN: SK28 7500 0000 0040 0827 4864.

Články časopisu sú abstrahované v troch svetových periodikách: *Old Testament Abstracts* ISSN 0364-8591, *New Testament Abstracts* ISSN 0028-6877 a *Elenchus of Biblica*.

Studia Biblica Slovaca

© 2010 by Katolícke biblické dielo, Svit

Katolícke biblické dielo, Nábřežie Jána Pavla II, 697/4, 059 21 Svit – SK, www.kbd.sk

Tlač: PUBLICA, publica.nitra@gmail.com

Printed in Slovakia

ISSN 1338-0141

EV 3744/09

„Pán je mou silou a písní“

Výpověď tradiční antifony (Ex 15,2; Iz 12,2; Ž 118,4)¹

Gabriela Ivana Vlková OP

Následující řádky zkoumají text עָזִי וְזִמְרַת יְהוָה לִישׁוּעָה, jenž se v hebrejské bibli nachází na třech místech: v Ex 15,2; v Iz 12,2 a v Ž 118,4. Tento krátký text je možné považovat za jakousi „antifonu“ a zaslouží si pozornost kvůli tomu, že jeho tradiční výpověď byla mnohými diskutována a dokonce odmítnuta, zvláště výpověď slov עָזִי וְזִמְרַת יְהוָה.

1. Masoretský text a jeho překlad ve starověkých verzích²

Text antifony zabírá v Ž 118,14 celý verš, v Ex 15,2 tvoří pouze začátek verše a v Iz 12,2 konec verše. Porovnejme Masoretský text s textem nejdůležitějších starověkých verzí:

Ž 118,14

עָזִי וְזִמְרַת יְהוָה לִישׁוּעָה:

ἰσχύς μου καὶ ὑμνήσις μου ὁ κύριος καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν

Fortitudo mea et laudatio³ mea Dominus et factus est mihi in salutem.

Ex 15,2

עָזִי וְזִמְרַת יְהוָה לִישׁוּעָה זֶה אֱלֹהֵי וְאַנְהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וְאַרְמְנָהוּ:

¹ Anglický originál publikován v Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas theologica Cyrillo-methodiana. Theologica Olomucensia 11 (2011).

² Pokud není uvedeno jinak, jsou biblické texty převzaty z: ELLIGER, Karl – RUDOLPH, Wilhelm: *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Stuttgart : Deutsche Bibelgesellschaft, ⁴1990; RAHLFS, Alfred: *Septuaginta*, Stuttgart : Deutsche Bibelgesellschaft, 1979; WEBER, Robert: *Biblia sacra iuxta Vulgatam versionem*, Stuttgart : Deutsche Bibelgesellschaft, 1969.

³ Ž 118,14 v *Liber Psalmorum Iuxta Hebraicum Translatus* uvádí *laus*, podobně jako Ex 15,2 a Iz 12,2 ve Vulgátě.

(Samaritánský Pentateuch: עזי וזמרתִי ויהי־לי לישועה)⁴

βοηθὸς καὶ σκεπαστῆς ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν οὗτός μου θεὸς καὶ
δοξάσω αὐτόν θεὸς τοῦ πατρὸς μου καὶ ὑψώσω αὐτόν

Fortitudo mea et laus mea Dominus et factus est mihi in salutem iste
Deus meus et glorificabo eum Deus patris mei et exaltabo eum.

Iz 12,2

הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כיעזי וזמרתִי הִיא יהוה ניהי־לי לישועה:
(כִּי־א עזי וזמרתִי יהוה היה לי לישועה: 1QIsa^a)⁵

ἰδοὺ ὁ θεὸς μου σωτήρ μου κύριος πεποιθῶς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ καὶ
σωθήσομαι ἐν αὐτῷ καὶ οὐ φοβηθήσομαι διότι ἡ δόξα μου καὶ ἡ
ἀλυσίς μου κύριος καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν

Ecce Deus salvator meus fiducialiter agam et non timebo quia
fortitudo mea et laus mea Dominus Deus et factus est mihi in salutem.

Masoretský text

Je zřejmé, že uvedené tři verše jsou na sobě v masoretské tradici nějak závislé, protože jejich znění je takřka stejné. Přitom je však možné všimnout si některých zajímavostí:

a) Ve všech třech verších je uveden spíše netypický tvar זְמַרְתִּי (za vhodnější by bylo možno považovat זְמַרְתָּ či status constructus זְמַרְתֶּךָ).⁶

b) Pouze u slova עֵז (*síla*) je uveden suffix, nikoli u זְמַרְתִּי, ačkoliv i zde by čtenář očekával זְמַרְתִּי.⁷

⁴ Text je převzat z TALMON, Shemaryahu: A Case of Abbreviation Resulting in Double Reading, *VT* 4 (1954) 206-207.

⁵ Srov. PARRY, Donald W. – QIMRON, Elisha: *The Great Isaiah Scroll (1QIsa^a)*, Leiden – Boston – Köln : Brill, 1999.

⁶ Ohledně koncovky תִּי viz Joüon, Paul: *Grammaire de l'hébreu biblique*, Rome : Institut Biblique Pontifical, 1923, § 89n.

⁷ TALMON, A Case of Abbreviation resulting in Double Reading, 206-208 se domnívá, že zkrácení Božího jména na יה (dokonce na י či ה) mohlo vést k chybnému čtení a ve svém důsledku i k určitému zmatení v suffixech. Antifona doložená v 1QIsa^a (před korekcí, která přidává ה po זמרתִי, viz výše) podle něj představuje původní znění. Podle Ges-K § 80g (s odkazem na GEIGER, Abraham: *Urschrift und Übersetzungen der Bibel in ihrer Abhängigkeit von der innern Entwicklung des Judentums*, Frankfurt am Main : Verlag Mada, 1928, 277-278) je suffix u זמרתִי záměrně vynechán „to facilitate the

c) Vokalizace יְעֹזֵר se objevuje v Masoretském textu pouze v těchto třech verších, jinak je עֹזֵר se sufixem první osoby jednotného čísla vokalizováno jako יְעֹזֵר .⁸

d) V Masoretském textu Iz 12,2 je Boží jméno zdvojené. Avšak nebylo tomu tak např. v původním textu 1QIsa^a. Až korekce kumránského rukopisu přiblížila jeho znění více ke znění Iz 12,2 v masoretském podání (viz výše).

Vulgáta

Latinský text antifony je ve všech třech verších takřka stejný, přitom zohledňuje zdvojení Božího jména v Iz 12,2, když překládá *Dominus Deus*. Text Vulgáty uvádí explicitně *mea* též u *laudatio* či *laus*, zatímco זְמַרְתָּ v ani jednom ze tří veršů Masoretského textu sufix nemá.

Septuaginta

Řecký text Ž 118,14 odpovídá podle očekávání textu latinskému, který z něj vychází. Řecký překladatel přitom považoval עֹזֵר a זְמַרְתָּ za *silu* a *chválu/chvalozpěv*.

Výpověď antifony v řeckém textu Ex 15,2 ($\beta\omicron\eta\theta\acute{o}\varsigma$ καὶ σκεπαστής, *pomocník* a *ochránce*) je však jiná, byť konec verše odpovídá celkem dobře příslušnému Masoretskému textu i Vulgátě. Rozdíly ve znění antifony oproti Masoretskému textu jsou následující: přivlastňovací zájmeno chybí i u prvního slova; Boží jméno není vůbec zmíněno (avšak chybí i v Samaritánském Pentateuchu). Nabízejí se otázky:

a) Měl řecký překladatel odlišnou hebrejskou předlohu?

absorption of יְעֹזֵר . LEHMAN, I. O.: A Forgotten Principle of Biblical Textual Tradition Rediscovered, *JNES* 26 (1967) 93.98 nabízí jiné řešení, když tvrdí, že י na začátku יְעֹזֵר má dvojí roli a představuje zároveň i konec slova זְמַרְתָּ . Snad je tedy možné sufix u זְמַרְתָּ implicitně předpokládat a v překladech přivlastňovací zájmeno uvádět. Stejně tak je však vhodné zohlednit tvar antifony předávaný v masoretské tradici. O to se pokouší i název tohoto příspěvku „Pán je mou silou a písní“: zmiňuje zájmeno *mou* pouze jednou, přesto čtenáři nic nebrání vztáhnout je na celou dvojici *сила a píseň*.

⁸ Toho si všimnul už Raši, avšak odvodil z toho závěr, že יְעֹזֵר znamená něco jiného než עֹזֵר (srov. DAVIS, Avrohom: *II Shemos. The Metsudah Chumash/Rashi*, Hoboken, NJ : KTAV, ⁴1997, 179), což je ovšem nepravděpodobné.

b) Mluví-li o *ochránci* (σκεπαστής), překládal זמרת s tím, že předpokládal jiný význam, než jaký je u tohoto slova obvyklý?⁹

c) Odpovídá volba řeckého překladatele v Ex 15 lépe původnímu smyslu antifony v hebrejském znění?

Začátek řeckého textu Iz 12,2 je v porovnání s Masoretským textem o něco delší, ale v zásadě tvrdí totéž.¹⁰ Výpověď je přitom bližší výpovědi řeckého textu Ž 118,14 než výpovědi řeckého Ex 15,2, protože זמרת je považováno za *chválu* (ἄνεσις), nikoli za *ochranu*. V porovnání s Masoretským textem lze zaznamenat následující rozdíly:

a) Zájmeno je uvedeno i u slova *chvála*.

b) Boží jméno je zmíněno jen jednou (jako v 1QIsa^a před korekcí).

c) Δόξα coby řecký protějšek slova עו poněkud překvapí. Ale snad je možné připustit, že se zde jedná o interpretativní překlad.¹¹

Shrnutí

Hebrejský text antifony se jeví srozumitelný: „*Pán je mou silou a písní (chval) a stal se mou spásou*“.¹² Pouze řecký text Ex 15,2 mírně znejišťuje. Přesto mnoho badatelů (jak židovských tak křesťanských) upřednostnilo překlad זמרת ve smyslu bližším řeckému textu Exodu.¹³ Následující řádky se pokoušejí vyhodnotit, do jaké míry jsou důvody pro tuto volbu opodstatněné.

⁹ Co se týče עו, překlad βοηθός (*pomocník*) je možný. Najdeme jej na více místech, např. Ž 28,7 překládá עו יהוה jako κύριος βοηθός μου atd.

¹⁰ Viz výše kurzivou to, co je v řeckém textu oproti Masoretskému textu navíc.

¹¹ Δόξα se zdá být překladem עו též v Iz 45,24.

¹² Také targumy uvažují o páru תוקפי וחשבוחי (má síla a má chvála). Srov. SPERBER, Alexander: *The Bible in Aramaic: Based on Old Manuscripts and Printed Texts. Volume I (The Pentateuch According to Targum Onkelos), Volume III (The Latter Prophets According to Targum Jonathan)*, Leiden : Brill, 1992, 113 (Vol. I). 27 (Vol. III).

¹³ Srov. například lemma זמר v KOEHLER, Ludwig – BAUMGARTNER, Walter: *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, Leiden – Boston – Köln : Brill, 2001 (= HALOT), 273–274; JOÜON: *Grammaire de l'hébreu biblique*, § 89n; CASSUTO, Umberto: *A Commentary on the Book of Exodus*, Jerusalem : The Magnes Press, 1967, 174; PLAUT, W. Gunter: *The Torah. Exodus: A Modern Commentary II*, New York : Union of American Hebrew Congregations, 1983, 156; CROSS, Frank Moore – FREEDMAN, David Noel: *The Song of Miriam, JNES 14 (1955) 243*; PARKER, Simon B.: *Exodus 15,2 Again, VT 21 (1971) 373-379*; BARRÉ, Michael. L.: *My Strength and My Song in Exodus 15:2, CBQ 54*

2. Význam זמרת/זמרה

Diskutované slovo זמרת/זמרה je odvozeno od kořene זמר (pi *hrát, zpívat za doprovodu hudby*) a znamená jednoznačně *hudba/píseň* ve čtyřech dalších verších Písma (Ž 81,3; 98,5; Iz 51,3; Am 5,23). Avšak někteří badatelé vidí problém prozaickém textu Gn 43,11: קחו מזמרת הארץ. Septuaginta a Vulgáta zde překládají: λάβετε ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς; *sumite de optimis terrae fructibus*. Bývá zvažováno, zda text nehovoří o plodech země ve smyslu „síly půdy“. Jsou však možná i jiná vysvětlení.¹⁴ Loewenstamm uvažoval o tom, že výraz זמרת הארץ může poukazovat na existenci písní, v nichž byly opěvovány vzácné produkty země (všimá si mj. toho, že Targum Onqelos má na tomto místě מזמרה בארעה *z toho, co je v zemi hodné chvály*).¹⁵ Ohledně Gn 43,11 můžeme přinejmenším konstatovat, že existuje starobylá židovská tradice, podle níž má slovo זמרת i na tomto místě nějaký vztah ke chvále, byť jeho původní význam v tomto kontextu zůstává nejistý.

Námítky proti tomu, že slovo זמרת v Ex 15,2 a na paralelních místech by mohlo znamenat *píseň/chvalo zpěv* jsou v zásadě dvojího druhu:

- a) Paralelismus *síla a píseň* je „podivný“.
- b) זמרת je příbuzné se זמר ve smyslu *chránit* nebo *být silný*.¹⁶

Co se týče druhé námítky, nezdá se, že by biblické texty dokládaly existenci slov odvozených od זמר v tomto smyslu. Existují pouze dohady. Kromě již zmíněného זמרת הארץ v Gn 43,11 bývá diskutováno slovo זמרות

(1992) 623-637; WILDBERGER, Hans: *Jesaja. Kapitel 11-12*, BKAT 10/1, Neukirchen-Vluyn : Neukirchener, 1980, 477-478; CLEMENTS, Ronald Ernest: *Isaiah 1-39*, NCBC, Grand Rapid : Eerdmans, 1980, 128-129; BLENKINSOPP, Joseph: *Isaiah 1-39*, AB 19, New York : Doubleday, 2000, 269; GOLDINGAY, John E.: *Psalms. Volume 3, Psalms 90-150*, Grand Rapids : Baker Academic, 2008, 353; ALLEN, Leslie C.: *Psalms 101-150*, WBC 21, Waco Texas : Word Books, 1983, 119, 121, atd.

¹⁴ Bible. *Písmo svaté Starého i Nového zákona. Český ekumenický překlad včetně deuterokanonických knih*, Praha : Česká biblická společnost, 1993 zde uvádí: „vezměte něco z opěvovaných vzácností země“.

¹⁵ Srov. LOEWENSTAMM, Samuel E.: *The Lord is My Strength and My Glory*, VT 19 (1969) 467. Na podporu své teorie o možné existenci podobných písní autor připomíná tradici midraše, který označuje plody uvedené v Dt 8,8 jako „sedm druhů, o nichž se mluví ve chvále země“ (שבעת המינים האמורים בשבח הארץ) (cf. *tamtéž*).

¹⁶ Srov. lemma „זמר *III“ v HALOT, 274.

v 2 Sam 23,1 a v Job 35,10. Někteří biblisté upřednostňují pro jeho sg. זָמִיר význam *síla* nebo *ochrana*, a to navzdory mnoha svědectvím starověkých verzí, které si zpravidla vystačily s interpretací זָמִירוֹת ve smyslu *zpěvu* či *chvály*.¹⁷ Vážnější podezření může vzbudit jméno *Zimri* (זִמְרִי).¹⁸ Motiv ochrany je ve světě Starého Orientu u podobných teoforických jmen poměrně častý, proto by jméno mohlo znamenat něco jako „moje ochrana“. Nicméně jiný a jednoznačný doklad o živém užívání hebrejských slov odvozených od זָמַר ve smyslu *chránit* či *být silný* v bibli nenajdeme.

Obhájci názoru, že זָמַר v Ex 15,2 a na paralelních místech by mělo znamenat *ochranu* či *silu*, odkazují rovněž na mimobiblické texty a na jiné semitské jazyky, ve kterých kořen *dmr* znamená *chránit*, *být silný* apod. Má se za to, že existuje celá řada textových svědectví: severozápadní semitská jména (z ostrak a různých nápisů), dále texty v jihoarabštině, hlavně však ugaritský modlitební text z Ras Shamra (RS 24.252).¹⁹

Co se týče jmen, byla o nich vedena obšírná diskuse. Podle Loewenstamma je význam mnoha jmen ve skutečnosti nejasný.²⁰ Tento autor upozorňuje také na chybu ve slovníku Koehler-Baumgartnera (šlo zřejmě o první svazek z r. 1967): kořen *dmr* doložený ve staré jihoarabštině podle *Chrestomatia arabica meridionalis* (díla z r. 1931, na které se slovník odvolává) neznámá *schützen*, nýbrž *solemniter proclamare*.²¹ Dokonce Barré, jeden z Loewenstammových nesmlouvavých kritiků konstatuje, že „Loewenstamm is probably correct in his assertion that no firm conclusion can be drawn from South Arabian“ a také že mnoho západosemitských jmen „shed no light on the basic meaning of the root“.²² Přesto anglická verze Koehler-Baumgartnerova slovníku z r. 2001 opakuje tutéž chybu.²³

¹⁷ וְנָשִׂים זָמְרוּת יִשְׂרָאֵל ze 2 Sam 23,1 je přeloženo v Septuagintě καὶ εὐπρεπέως ψαλμοὶ Ἰσραηλ; ve Vulgátě *egregius psalta Israhel*. וְנָתַן זָמְרוֹת בְּלַיְלָה z Job 35,10 je přeloženo ve Vulgátě: *qui dedit carmina in nocte*. U překladu Septuaginty ὁ κατατάσσειν φυλακὰς συκτερινιάς nemáme jistotu. Pro slovo φυλακή by se dal předpokládat spíše nějaký originál odvozený od שָׁמַר, nikoli od זָמַר.

¹⁸ Srov. Num 25,14; 1 Král 16,9–20; 1 Kron 8,36 atd.

¹⁹ Srov. HALOT, s. 274.

²⁰ Srov. LOEWENSTAMM, *The Lord is My Strength and My Glory*, 466.

²¹ Srov. *tamtéž*, 466.

²² Srov. BARRÉ, *My Strength and My Song in Exodus 15:2*, 624.626.

²³ Srov. HALOT, 274.

Diskutovalo se i o výše zmíněném ugaritském textu. Jedná se o modlitbu k Elovi, bohu Ugaritu, a výrazy příbuzné s *dmr* se v textu objevují na dvou místech. Třetí řádek modlitby obsahuje tvrzení: *djšr wjdmr bknr* („který zpívá a hraje na lyru“).²⁴ Paralela *jšr* a *dmr* odpovídá prokazatelně hebrejskému páru שיר a זמר.²⁵ V devátém řádku diskutovaného textu jsou paralelně uvedena slova ‘*zk dmrk* připomínající hebrejskou dvojici (י) וְזָמְרָתָּ. Loewenstamm uvažuje o překladu „tvá síla a tvá chvála“, protože text je součástí hymnu,²⁶ avšak jeho kritici (zvláště Parker a Barré) předpokládají že *dmrk* znamená spíše *tvá moc*, protože to dle jejich mínění zapadá lépe do kontextu.²⁷

Shrnutí

Odhlédneme-li od řeckého překladu Ex 15,2 (a možného významu jména *Zimri* „moje ochrana“), pak hlavním důvodem pro odmítnutí významu *píseň/chvalozpěv* pro זָמְרָתָּ v uvažované antifoně i pro usuzování, že hebrejský kořen זמר byl vědomě užíván také ve smyslu *chránit/být silný*, je přesvědčení, že jiná řešení jsou neuspokojivá. V případě biblických textů přitom bývá přehlížen hlavní proud tradice. Co se týče mimobiblických textů, existence semitského kořene *dmr* ve smyslu *chránit/být silný* je v současné době obecně přijímaná.²⁸ Přesto stojí za povšimnutí, že v případě některých uvažovaných textů nemusí diskuse o významu *dmr* vyznívat ve prospěch *chránit/být silný*

²⁴ Srov. BARRÉ, My Strength and My Song in Exodus 15:2, 624.

²⁵ Proto je dvojice *jšr* a *dmr* zmíněna také v AVISHUR, Yitzhak: *Stylistic Studies of Word-Pairs in Biblical and Ancient Semitic Literature*, Alter Orient und Altes Testament, Neukirchen-Vluyn : Butzon & Bercker Kevelaer, 1984, 404-405.

²⁶ Srov. Loewenstamm, The Lord is My Strength and My Glory, 467-468.

²⁷ Srov. PARKER, Exodus 15,2 Again, 378; BARRÉ, My Strength and My Song in Exodus 15:2, 631.

²⁸ Srov. HUFFMON, Herbert Bardwell: *Amorite Personal Names in the Mari Texts. A Structural and Lexical Study*, Baltimore : The Johns Hopkins Press, 1965, 187 (autor předpokládá, že **dmr* znamená *chránit*); OLMO LETE, Gregorio del – SANMARTÍN, Joaquín: *A Dictionary of the Ugaritic Language in the Alphabetic Tradition. Translated by Wilfred G. E. Watson*, Leiden : Brill, 2003, 287 (slovník také předpokládá, že **dmr* znamená *chránit, sřežit*); LANE, Edward William: *Arabic-English Lexicon*, Cambridge : Islamic Texts Society, 2003, 977–978 (zpravidla lze nalézt nějakou souvislost s *odvahou* či *sřežením* ve významu lemmat *dimrun*, *damrun*, *dimirrun*, *damirun* „odvážný muž“; *dimārun* „to, co se má sřežit a chránit“).

jednoznačně (alespoň ne tak jednoznačně, jak by se čtenář mohl domnívat, nahlédne-li do respektovaných slovníků či gramatik).

3. Zpívání a chválení mocného Boha

Názor, že *πίσην* se nehodí do kontextu antifony a že je *podivné* nazývat Hospodina *πίσην* či *chvalozpěvem* je velmi subjektivní. Důležitý je kontext perikopy, nikoli jen zvažování paralel v rámci jednoho verše.

a) Ex 15 je známou písní připisovanou Mojžíšovi (či Miriam) po vítězství nad Egyptany. Iz 12 je hymnem představujícím se jako budoucí díkyvdání těch, kdo budou zachráněni. Ž 118 je rovněž písní chval a díkyvdáním. Všechny tři texty předpokládají porážku nepřátel a zmiňují *zpěv* (שיר v Ex 15,1.21), *zpěv s hudebním doprovodem* (pi זמר v Iz 12,5) či *chválu* Hospodina (hi ירה v Ž 118,1.19.21.28.29). Zpěv a dokonce tanec je spontánní a běžnou odpovědí těch, kdo oslavují skutky mocného Boha, zvláště po vítězstvích v bitvách.²⁹

Biblická poezie zmiňuje mnohokrát *zpěv* (שיר) spolu se *zpěvem za hudebního doprovodu* (pi זמר) na počest Hospodina. Paralelismus je častý zvláště v Žalmech.³⁰ To, že se pojem související s hudbou může objevit i v Ex 15,2, nemusí překvapit, předchází-li mu v Ex 15,1 odhodlání: אָשִׁירָה לַיהוָה („zpívám Hospodinu“ či „zpívám o Hospodinu“).

b) V Písmu najdeme i verše, v nichž žalmista *hraje* (pi זמר) či *zpívá* (שיר) Bohu a zároveň ho nazývá svou *silou* (Ž 59,18) či hovoří o jeho *sile* (Ž 21,14). Hospodin je totiž ten, komu žalmista hraje a zpívá právě proto, že je silný a mocný. Přímý paralelismus *síla* a *zpěv za hudebního doprovodu* (זמר וזמרה) ostatně nemusí překvapit o nic víc než paralelismus *síla* a *radost* (עוֹ וְחֵדוּדָה) v 1 Kron 16,27.

c) Bůh sám může být nazván *πίσην*. Analogicky je na jiných místech je zván *chválou*. Dt 10,21 tvrdí הוּא תְהִלָּתְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ („on je *tvou chválou*, on je

²⁹ Srov. Ex 15; Sd 11; 1 Sam 17.

³⁰ Srov. Jd 5,3; Ž 21,14; 27,6; 57,8; 68,5.33; 101,1; 104,33; 1 Kron 16,9.

tvůj Bůh“); Jer 17,14 vyznává *כִּי תְהִלָּתִי אֱתֶה* („neboť ty jsi *mou chválou*“). Všechny tyto věty vyjadřují jednoduše to, že Bůh je předmětem opěvování a chvály. Také Ex 15; Iz 12 a Ž 118 hovoří především o Boží moci, Bůh je předmětem jejich chvály. Určitou analogii (byť se jedná o opačný případ) můžeme vidět v Job 30,9, kde hrdina knihy říká: *נִינְיָתָם הִיִּיתִי* („Stal jsem se jejich [posměšným] popěvkem“). Něco podobného najdeme i v Pláč 3,14.63.

d) Je zajímavé všimnout si starobylé židovské výkladové tradice. Kromě targumů³¹ stojí za pozornost nejstarší židovský komentář k Ex 15, tzv. *Šírtá*.³² Tento midraš rozebírá právě tvrzení, že Hospodin je *písní*, přitom akcentuje, že je přednostně písní Izraele.³³

Shrnutí

Paralelismus *сила a píseň* v kontextu Ex 15, Iz 12 a Ž 118 nikterak nepřekvapuje. Hospodin může být nazván *písní/chvalozpěvem*, protože takové vyznání je vždy součástí nějaké poetické skladby, která se zabývá tématem Hospodina a jeho moci. Hospodin je zdrojem síly, a proto mu oddaný básník či pěvec zpívá a hraje. Ani starobylá židovská tradice neměla problém chápat antifonu v tomto smyslu.

4. Řecký text Ex 15,2

Snad již můžeme říci, že pouze řecký překlad Ex 15,2 (oproti ostatním starověkým překladům) působí určitou nesnáz. Podívejme se tedy na dvojici

³¹ Srov. pozn. 12.

³² Jedná se o třetí z devíti traktátů midraše na Exodus zvaného *Mekilta*. Úvod k traktátu *Šírtá* i jeho anglický překlad lze nalézt v GOLDIN, Judah: *The Song at the Sea*, New Haven : Yale University Press, 1971.

³³ Srov. v GOLDIN, *The Song at the Sea*, 109-110: Thou art the theme for song for all the inhabitants of the world, but for me above all! Do not all the nations of the world proclaim the praises of Him Who Spake and the world came to be? To be sure, but mine are sweetest before Him, as it is said: „And sweetest are the songs of Israel.“ Je dobré si všimnout, že se zde autor midraše odvolává i na výše diskutované 2 Sam 23,1 (*זְמִירוֹת יִשְׂרָאֵל* (וְנִינְיָם)). Srov. pozn. 17.

βοηθός καὶ σκεπαστής, jež stojí v řeckém textu Ex 15 na místě, kde bychom očekávali překlad slov עֲזָרָה וְזָמְרָת יְהוָה.

Slovem βοηθός (*pomocník, ochránce*) jsou v Septuagintě překládána převážně slova odvozená od עָזַר.³⁴ Na několika málo místech je však βοηθός protějškem slova עָזַר.³⁵

Slovo σκεπαστής (*ochránce, záštita*) je v Septuagintě velmi vzácné a není snadné určit, jaká předloha mu nejspíš odpovídá. Nalézá se totiž většinou v knihách, u nichž postrádáme hebrejský originál.³⁶ Je však zajímavé, že na dvou dalších místech je slovo σκεπαστής uvedeno paralelně se slovem βοηθός či slovesem βοηθέω, což může připomenout řecký text Ex 15,2: v Sir 51,2 (σκεπαστής καὶ βοηθός ἐγένου μοι; *stal ses mým ochráncem a pomocníkem*) a v Dt 32,38 (βοηθησάτωσαν ὑμῖν καὶ γενηθήτωσαν ὑμῖν σκεπασταί; *ať jim pomohou a ať jsou jejich ochránci*). Pouze řecký text Dt 32,38 může být porovnán s odpovídajícím textem v hebrejštině:³⁷ βοηθέω odpovídá slovesu עָזַר; σκεπαστής slovu סָתַרָה (*hapax legomenon* v Masoretském textu) odvozenému od סָתַר (*schovat, skrýt*). Může nějaké slovo odvozené od סָתַר odpovídat také slovu σκεπαστής v Ex 15:2?³⁸ Nelze to ani vyloučit ani potvrdit, protože sloveso σκεπάζω (v Septuagintě celkem časté, na rozdíl od σκεπαστής) bývá uváděno jako překlad více hebrejských slov, nejen těch, která jsou odvozována od סָתַר.³⁹

Připusťme však na okamžik, že σκεπαστής by mohlo být řeckým protějškem slova עֲזָרָה ve zkoumané antifoně, protože je možné (byť to není obvyklé), že βοηθός je překladem slova עָזַר. Přesto Masoretský text obsahuje

³⁴ Totéž platí pro sloveso βοηθέω (srov. HATCH, Edwin – REDPATH, Henry Adeney: *A Concordance to the Septuagint*, Grand Rapids : Baker Academic, 1998, 223-224).

³⁵ Srov. Ž 28,7; 59,18; 81,2.

³⁶ Jdt 9,11; 3 Mak 6,9; Sir 51,2. Přestože hebrejský text poslední kapitoly Sirachovce je dochován, text Sir 51,2 se liší od textu Septuaginty (srov. BOCCACCIO, Pietro – BERARDI, Guido: *Ecclesiasticus: Textus hebraeus secundum fragmenta reperta*, Roma : Editrice Pontificio Istituto Biblico, 1986, 37), tedy nám nepomůže.

³⁷ Slovo σκεπαστής najdeme i v překladu Ž 71,6. Avšak protějškem k σύ μου εἶ σκεπαστής je v Masoretském textu אֶתְּהָ גֹזֵי. Ani tento verš proto nepřispívá k vyřešení problému možné hebrejské předlohy řeckého Ex 15,2.

³⁸ Srov. HOUTMAN, Cornelis: *Exodus. Volume 2, Chapters 7:14 - 19:25*, HICOT, Kampen : Kok, 1996, 279.

³⁹ Srov. HATCH – REDPATH, *A Concordance to the Septuagint*, 1268-1269.

navíc ještě sufix a dokonce i Boží jméno!⁴⁰ Řecký text přitom nijak nenaznačuje, že by překladatel ze své předlohy něco takového vyčetl. Pracoval překladatel opravdu s řetězcem znaků *עֵי וְזִמְרָת יְהוָה*? Možná se opíral o mírně odlišný či porušený text.⁴¹ Teorie, že slovo *זִמְרָת* znamená také *síla* či *ochrana*, nenachází dostatečně pevnou oporu ani v řeckém textu Ex 15, a to kvůli určité nejistotě o tom, jak přesně vypadala jeho hebrejská předloha.

5. Závěr

V odborné literatuře se často setkáme s názorem, že Ex 15 je starobyloou poetickou skladbou a zkoumaná „antifona“ patřila původně sem, zatímco mladší texty Iz 12,2 a Ž 118,14 ji z Ex 15 přebírají. Důvody k takovému tvrzení lze snadno nahlédnout: a) závěr Iz 11 popisuje situaci připomínající Exodus (dokonce zmiňuje den východu z Egypta), proto následující 12. kapitola může napodobovat zasazení Ex 15 za vyprávěním o přechodu Rákosovým mořem; b) více veršů Ž 118 je ovlivněno textem Ex 15.⁴² Existuje však celá řada jiných názorů ohledně stáří Ex 15 i ohledně závislosti zmiňovaných textů.⁴³ Dokonce nelze vyloučit, že antifona mohla existovat nezávisle a až později se stát součástí biblického textu.⁴⁴

Zkusme si proto znovu představit, že hebrejské slovo *זִמְרָת* znamená skutečně nejen *píseň*, ale i *ochrana* (či něco podobného). Zkusme i předpokládat, že právě *ochrana* byla tím, co chtěl autor antifony vyjádřit, a pouze řecký překladatel Ex 15 to správně rozpoznal, narozdíl od všech

⁴⁰ Pokud nepovažujeme samaritánské čtení za původní (viz výše).

⁴¹ Byl-li text *עֵי וְזִמְרָת יְהוָה* nějak porušen, mohl budít dojem něčeho, co lze odvodit od *עֵי* a *זִמְרָת* (či od *עֵי* a *זִמְרָת*)? Nebo: Vychází překlad *βοηθός* z předlohy, ve které překladatel viděl cosi odvozené od *עֵי* (došlo-li k *haplografii* u *עֵי וְזִמְרָת*)? V takovém případě: Způsobilo případné přidání slova *σκηπαστής* to, že překladatel zkrátka „odhadl“ možný význam jinak nečitelného zbytku? (Zvlášť v případě, že by dvojice *βοηθός και σκηπαστής* byla považována za celkem standardní pár – srov. Sir 51,2 a Dt 32,38.)

⁴² Nejen v. 14, ale též v. 21 a v. 28 obsahují motivy podobné motivům z Ex 15.

⁴³ Např. podle BRENNER, Martin L.: *The Song of the Sea: Ex 15:1-21*, BZAW 195, Berlin : Walter de Gruyter, 1991 je Ex 15 píseň, jejíž původ je třeba hledat v liturgii druhého chrámu.

⁴⁴ Někteří badatelé předpokládají, že v. 2 je v Ex 15 vsuvkou. Srov. CROSS – FREEDMAN, *The Song of Miriam*, 243; WATTS, John D. W.: *The Song of the Sea – Ex XV*, VT 7 (1957) 374.

ostatních překladatelů ve starověku. Přesto mohlo být antifoně takto rozuměno pouze tehdy, byla-li tradována samostatně. Ve svém současném zasazení do biblického textu (zvláště do Ex 15 po verši, ve kterém čteme: אָשִׁירָה לַיהוָה) *musí* זָמַרְתָּ u čtenáře či posluchače naprosto samozřejmě a automaticky vzbudit představu o *písni*, dokonce mnohem spíše než o *ochraně*, protože jde – jak bylo výše zhodnoceno – o běžnější a jednoznačně doložený význam uvedeného hebrejského slova! Nelze si ani představit, že by posluchač či čtenář při poslechu či četbě antifony nedal významu *píseň* (zvláště v kontextu Ex 15) přednost! To je také důvodem, proč hlavní tradice počítala vždy s tímto významem. Ti, kdo nadšeně oslavovali moc svého Boha, to nepovažovali za nikterak zvláštní. Generace modlících se čtenářů či posluchačů biblických textů neměla napříč staletími vůbec žádný problém s tvrzením: „Pán je mou písní.”

Snad už lze vyslovit samotný závěr tohoto pojednání: Pokud Hospodin (eventuálně) nebyl *písní* už od samého počátku (lze si to představit, byla-li antifona tradována jako samostatné vyznání), stal se jí velmi rychle poté, co byla antifona zapracována do biblických textů, které známe. Kategorické odmítání tradičního chápání slov זָמַרְתָּ אֲשִׁירָה a upřednostňování jiných výpovědí je méně moudré, dokonce poněkud ukvapené. Snad by exegeze a překlady měly *upřednostnit* tradiční interpretaci a *připustit* případně i jinou pro Ex 15 (kvůli tradici řeckého textu Septuaginty). Bohužel je tomu často právě naopak.⁴⁵

⁴⁵ Srov. Ex 15,2 v *Nové Vulgátě*: „fortitudo mea et robur meum Dominus”. Tato volba následně ovlivnila (nepříliš šťastně) nové liturgické překlady katolické církve, mezi nimi i český a slovenský.

Zhrnutie

Toto pojednání se snaží přezkoumat, proč mnozí exegeté odmítli tradiční výpověď biblické antifony „Pán je mou silou a *písní* a stal se mi spásou!“ (Ex 15,2; Iz 12,2; Ž 118,14). Nicméně důvody pro upřednostnění jiného navrženého překladu – „Pán je mou silou a mým *ochráncem*...“ – jsou shledány jako nedostatečné a tedy i nepřesvědčivé.

Summary

This paper tries to reconsider, why the traditional meaning of the biblical antiphon “The Lord is my strength and (my) *song* and he has become my salvation!” (Exo 15:2; Isa 12:2; Psa 118:14) has been refused by a great number of biblical scholars. However, the reasons for preferring another suggested translation – “The Lord is my strength and (my) *protection*...” – are found as not sufficient and so not convincing.

Gabriela Ivana Vlková OP
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc
Česko

Contents

Treaties

Jean Louis SKA SJ

The Book of Exodus: Basic Issues and Open Questions 71-93

Georg BRAULIK OSB

God Fights for Israel. Some Remarks on the Intertextuality
of the Deuteronomistic Narrative About the Conquest
of the Land and Exodus 1–14 94-111

Peter DUBOVSKÝ SJ

God's Wrath in the Mesopotamic Royal Inscriptions and in
the Book of Exodus 112-122

Ivana VLKOVÁ OP

„The Lord is My Strength and Song.“ Statement of
the Traditional Antiphone (Ex 15:2; Isa 12:2; Psa 118:4) 123-135

Abstracts and Reviews 136-145

Communications and References 146-148

Obsah

Štúdie

<i>Jean Louis SKA SJ</i> Kniha Exodus: Základné a otvorené otázky	71-93
<i>Georg BRAULIK OSB</i> Boh bojuje za Izrael. K intertextualite deuteronomistického rozprávania o zaujatí krajiny a Exodus 1–14	94-111
<i>Peter DUBOVSKÝ SJ</i> Boží hnev v mezopotámských kráľovských nápisoach a v Knihe Exodus	112-122
<i>Ivana VLKOVÁ OP</i> „Pán je mou silou a písní.“ Výpověď tradiční antifony (Ex 15,2; Ľz 12,2; Ž 118,4)	123-135
Abstrakty a recenzie	136-145
Oznamy	146-148